

INTRODUCERE ÎN LOGICA EMOȚIILOR

IONEL NARIȚA

Universitatea de Vest din Timișoara

INTRODUCTION INTO THE LOGIC OF EMOTIONS

Abstract. The emotions can be analyzed through beliefs and attitudes. Since emotions are beliefs, they obey to the principle of doxastic voluntarism. Agents may feel wrong emotions, therefore, the facts must have their own emotional value. The emotional value of a fact is the result of the ontic and ethical values of that fact, and it is relative to a certain context. The supposition concerning the emotional value of a fact is expressed through emotional propositions. Hence, a logic of emotional propositions can be developed.

Keywords: belief, attitude, emotion, ethical values, emotional values.

Dacă analizăm emoțiile, rezultă că sunt alcătuite din opinii și atitudini. De exemplu, dacă X afirmă că îi este teamă și îl întrebăm de ce îi este teamă, X poate răspunde „Mi-e teamă deoarece în încăpere se află un păianjen, iar păianjenii sunt periculoși”. În acest caz, X descompune teama în opinia sau credința pozitivă că în încăpere e un păianjen și atitudinea nefavorabilă față de păianjeni. În acest fel, prin emoție înțelegem compusa unei opinii (credințe) și a unei atitudini¹.

Opiniile și atitudinile sunt operații asupra faptelor, care reprezintă înțelesul propozițiilor. Prin intermediul unei opinii, un agent atribuie sau asociază unui fapt o valoare ontică, respectiv, presupune că faptul are loc sau nu. „ X crede p ” sau „ X are opinia p ” înseamnă că X presupune că faptul p are loc. De exemplu, „ X crede că ninge” este același lucru cu „ X presupune că faptul *ninge* are loc”.

Faptele sunt relații între parametrii semiotici ai unor expresii, fiind înțelesul propozițiilor. Unei propoziții „ p ” îi corespunde, ca înțeles, faptul p . De exemplu, înțelesul propoziției „Ninge” este faptul *ninge*. Relația dintre o propoziție și faptul înțeles prin propoziție este că, dacă faptul are loc, atunci propoziția este adevărată și reciproc. De exemplu, dacă și numai dacă faptul *ninge* are loc, propoziția „Ninge” este adevărată. Prin urmare, dacă presupunem că un fapt are loc, presupunem adevărul unei propoziții. De aceea, opiniile pot fi înțelese drept operații prin care unei propoziții îi este asociată o valoare de adevăr. Dacă „ X crede p ”, atunci „ X consideră propoziția p adevărată” și reciproc.

¹ Nagy Seif El-Nasr, John Yen, Thomas R Ioerger, „FLAME – Fuzzy Logic Adaptive Model of Emotions”, *Autonomous Agent and Multi-Agent Systems*, vol. 3, 2000, p. 228.

1. OPINII

Relativ la o propoziție, un agent poate avea o opinie pozitivă, negativă sau indiferentă. În cazul opiniei pozitive, agentul consideră propoziția adevărată sau o acceptă. Opinia negativă apare în situația în care agentul asociază propoziției valoarea fals, adică, respinge propoziția. Indiferența este prezentă dacă agentul se abține de la atribuirea unei valori de adevăr pentru o propoziție sau a unei valori ontice pentru un fapt. În cele ce urmează, nu luăm în considerare opiniile indiferente, admitând că orice opinie este pozitivă sau negativă, chiar dacă are o intensitate foarte slabă. De asemenea, nu ținem seama de influența intensității opiniilor sau atitudinilor asupra emoțiilor.

Opiniile se supun *principiului libertății doxastice*, respectiv, propoziția doxastică „ X crede p ” este independentă față de orice altă propoziție, inclusiv față de p^2 . Numai acest principiu permite explicarea a diferite fenomene legate de credințe, cum este admiterea unor contradicții sau respingerea unor propoziții tautologice ori soluționarea unor paradoxuri, cum este paradoxul studentei. De aceea, adoptarea unei opinii nu are nici condiții suficiente, adică, nu este consecință a vreunui fapt, nici condiții necesare, respectiv, nu generează producerea niciunui fapt.

Principiul libertății doxastice nu are loc în cazul introspecției. Propozițiile „ X crede că crede p ” și „ X crede p ” sunt echivalente. Nu se poate ca un agent să creadă p , dar să nu creadă că crede p , deoarece aceste două acte au loc simultan.

Din principiul libertății doxastice rezultă că opiniile pot fi eronate, de pildă, agentul poate crede că o propoziție falsă este adevărată³. Opinia indiferentă este întotdeauna eronată, deoarece o propoziție are, în orice context, o valoare de adevăr determinată. Prin urmare, dacă agentul nu atribuie nicio valoare de adevăr unei propoziții, se află în eroare. Condiția ca o opinie să fie corectă este ca propozițiile „ X crede p ” și p să aibă aceeași valoare de adevăr.

Deoarece faptele sunt relații între parametrii semiotici ai expresiilor, iar acești parametri au o valoare determinată numai relativ la un context, valoarea ontică a faptelor și valoarea de adevăr a propozițiilor depind de context. Relativ la un context dat, o propoziție are o valoare de adevăr determinată. De exemplu, prin propoziția „România este regat” presupunem că extensiunea numelui „România” aparține extensiunii termenului „regat” sau că intensiunea termenului „regat” este inclusă în intensiunea numelui „România”. Atât intensiunea numelor, cât și extensiunea termenilor sunt variabile, de aceea, faptul presupus prin propoziția amintită nu are loc în orice context. Bunăoară, în contextele realizate în anul 1938 propoziția respectivă era adevărată, pe când astăzi este falsă.

Chiar în cazul unor propoziții a căror valoare de adevăr este constantă aceasta este determinată relativ la un context oarecare. De pildă, propoziția „Toți burlacii

² Jaakko Hintikka, *Knowledge and Belief*, New York, Cornell U. P., 1962, p. 4.

³ Vahid Hamid, „Aiming at Truth: Doxastic vs. Epistemic Goals”, *Philosophical Studies*, vol. 131, nr. 2, 2006, p. 304.

sunt căsătoriți” are aceeași valoare de adevăr în orice context, respectiv, este falsă, fiind o contradicție. Faptul presupus prin această propoziție este că extensiunea termenului „burlac” este inclusă în extensiunea termenului „căsătorit”. Intensiunile celor doi termeni sunt incompatibile, ori, potrivit principiului lui Frege, chiar dacă extensiunile lor sunt variabile, nu se poate ca acestea să aibă vreun element comun. Dar, și de această dată, dacă avem în vedere un context dat, valoarea de adevăr a propoziției rămâne determinată. Prin urmare, valoarea ontică a unui fapt și valoarea de adevăr a unei propoziții sunt relative la context. Expresia „Faptul *România este regat* are loc” nu are o valoare de adevăr determinată decât dacă este completată până la „Faptul *România este regat* are loc relativ la contextul x ”.

Prin context înțelegem ansamblul factorilor care determină valoarea de adevăr a unei propoziții sau valoarea ontică a unui fapt. Relativ la un context, o propoziție este sau adevărată, sau falsă. De aceea, orice propoziție (fapt) divide mulțimea contextelor sau universul L în două submulțimi: domeniul propoziției $D_p = P$ alcătuit din contextele relativ la care propoziția p este adevărată și anti-domeniul propoziției $D^*p = P^*$ care conține toate contextele față de care p este falsă. Cele două mulțimi de contexte asociate unei propoziții sunt disjuncte și complementare: $(P \cap P^*) = \emptyset$ și $(P \cup P^*) = L$. Dacă nu ar fi disjuncte, atunci ar exista contexte față de care propoziția p ar fi atât adevărată, cât și falsă, iar dacă nu ar fi complementare, ar exista contexte față de care p nu ar fi nici adevărată, nici falsă, respectiv, condiția de determinare a valorii de adevăr față de orice context ar fi încălcată.

Dacă avem în vedere principiile logicii, potrivit cărora o propoziție și negația ei sunt contradictorii, rezultă că domeniul propoziției este anti-domeniul negației propoziției, $D_p = D^*p^* = P$, iar anti-domeniul unei propoziții este domeniul negației acesteia, $D^*p = Dp^* = P^*$. O propoziție și negația sa au valori de adevăr diferite relativ la același context.

Contextele, la rândul lor, pot avea loc sau nu, de aceea, pot fi înțelese ca fapte, respectiv, pot fi exprimate prin propoziții. Două contexte sunt diferite dacă există cel puțin o propoziție pentru care un context aparține domeniului, iar celălalt aparține anti-domeniului acelei propoziții. Orice două propoziții care exprimă contexte diferite sunt contrare. Dacă nu ar fi contrare, domeniile lor ar trebui să coincidă, fiind elementare, când nu am putea discrimina între ele, adică, ar fi vorba de unul și același context.

Deoarece o propoziție p este adevărată relativ la un context dacă și numai dacă acel context aparține domeniului propoziției sau nu aparține anti-domeniului acesteia, înseamnă că p este adevărată dacă și numai dacă este consecință a propoziției care exprimă contextul. Prin urmare, o propoziție este adevărată dacă un context din domeniul său are loc și este falsă dacă un context din anti-domeniul său are loc, $p \equiv (x \text{ are loc} \ \& \ (x \mid - p))$, $p^* \equiv (x \text{ are loc} \ \& \ (x \mid - p^*))$. Într-adevăr, $p^* \equiv (x \text{ are loc} \ \& \ (x \mid - p))^* \equiv (x \text{ nu are loc} \ \vee \ (x \mid - p^*))$. Dacă presupunem că x are loc, rezultă $p^* \equiv (x \text{ are loc} \ \& \ (x \mid - p^*))$. Ținând seama de aceste considerații, opiniile sau credințele pot fi analizate astfel: „ X crede p ” = „ X crede că un context din domeniul propoziției p are loc”. Credința agentului X este corectă dacă acel context care are

loc aparține domeniului P și este eronată în cazul în care contextul respectiv (care are loc) aparține anti-domeniului P^* , când p este falsă⁴.

Relația dintre valorile alethice și domeniul unei propoziții poate fi reprezentată prin ecuația $(aP \cup a^*P^*) = L$, unde a este adevărul, iar a^* este falsul. Dacă x aparține lui P , atunci p are valoarea adevărat. Pornind de la această relație, putem defini valorile logic-alethice ale propozițiilor (faptelor): dacă P este vid, atunci p este contradicție, iar dacă P^* este vid, p este tautologie. Dacă nici P nici P^* nu sunt vide, propoziția p este factuală.

2. ATITUDINI

În vreme ce o credință constă în atribuirea unei valori ontice unui fapt, o atitudine poate fi înțeleasă drept operația prin care agentul atribuie o valoare etică unui fapt. Dacă un agent consideră un fapt ca fiind bun sau rău, atunci spunem că are o atitudine cu privire la faptul respectiv. Valorile etice de bine și rău depășesc sfera strictă a moralității, extinzându-se asupra tuturor faptelor⁵. Din perspectivă morală, numai acțiunile sunt bune sau rele dacă le raportăm la o comunitate umană. De pildă, furtul poate fi privit drept bun sau rău din perspectivă morală, dacă avem în vedere impactul într-o comunitate. În schimb, un cutremur poate fi bun sau rău pentru cineva, deși cutremurele nu aparțin sferei moralității.

Aidoma valorilor de adevăr, valorile etice sunt polare, de aceea, atitudinile se deosebesc după calitate. Agentul are o atitudine *favorabilă* față de un fapt dacă îl consideră bun și are o atitudine *nefavorabilă* dacă îl consideră rău. De exemplu, un excursionist poate considera ploaia rea, având o atitudine nefavorabilă față de ploaie, în vreme ce, un agricultor o consideră bună, când atitudinea sa față de ploaie este favorabilă. La fel ca pentru opinii, nu luăm în considerare atitudinile indiferente, admițând că acestea pot fi reduse la atitudini favorabile sau nefavorabile suficient de slabe.

Relația dintre un fapt și o valoare etică este, la rândul ei, un fapt, care poate avea loc sau nu, de aceea, poate fi exprimat prin intermediul propozițiilor etice. O propoziție etică are forma „Faptul p are valoarea etică V ”, de pildă, dacă V este binele, expresia $M = „p$ este bun” este o propoziție etică. Propoziția M este adevărată dacă și numai dacă faptul p este bun. Prin urmare, atribuirea unei valori etice unui fapt este totuna cu atribuirea unei valori de adevăr pentru o propoziție etică. De aceea, atitudinile sunt, de fapt, opinii cu privire la propozițiile etice. Dacă agentul crede că p este bun, înseamnă că atribuie valoarea etică *bine* faptului p , cu alte cuvinte, dacă X are o opinie pozitivă față de propoziția „ p este bun”, atunci X are o atitudine favorabilă față de p și invers.

⁴ Nagy Seif El-Nasr, John Yen, Thomas R. Ioerger, „FLAME – Fuzzy Logic Adaptive Model of Emotions”, p. 229.

⁵ Aaron Ben-Ze'ev, *The Subtlety of Emotions*, Cambridge, MIT Press, 2001, p. 374.

Odată ce atitudinile sunt o specie de opinii, înseamnă că se supun principiului libertății doxastice. Agentul poate adopta complet liber orice atitudine față de orice fapt. Cu alte cuvinte, atribuirea unei valori etice este independentă de valoarea de adevăr a propoziției etice respective, deci faptele au o valoare etică independentă față de valoarea atribuită de către agent. În acest mod, atitudinile pot fi, la rândul lor, corecte sau incorecte. Dacă agentul atribuie faptului p valoarea etică V și propoziția „ p este V ” este adevărată, atunci atitudinea este corectă, în alt caz, avem de-a face cu o atitudine incorectă. Pe de altă parte, propozițiile p și „ p este V ”, unde V este o valoare etică, sunt independente, de aceea, domeniul propoziției „ p este V ” poate fi în orice raport cu P .

Contextele, după cum am văzut, sunt fapte, putând avea loc sau nu; de aceea, contextele au valoare etică, unele sunt bune, celelalte sunt rele. Valorile etice, la fel ca valorile ontice, divid universul în două zone disjuncte și complementare, una conține contextele bune G , iar cealaltă, contextele rele G^* . Un fapt are o anumită valoare etică potrivit valorii de adevăr a propoziției etice corespunzătoare. Deoarece valorile de adevăr sunt contextuale, înseamnă că valorile etice sunt, la rândul lor, contextuale. Contextele care determină valoarea etică a unui fapt sunt contextele care determină valoarea ontică a faptelor și valoarea de adevăr a propozițiilor. Universul este unic, nu putem vorbi de un univers etic diferit de cel ontic.

Modul în care valorile etice ale faptelor depind de context este precizat prin intermediul principiilor⁶ valorilor etice: 1) Principiul bivalenței etice: Valorile etice sunt binele și răul. 2) Principiul determinării etice: Relativ la orice context, un fapt are o valoare etică determinată. 3) Principiul contrarității etice: Relativ la orice context, propozițiile etice „ p este bun” și „ p este rău” nu sunt ambele adevărate. 4) Principiul complementarității (subcontrarității) etice: Relativ la orice context, propozițiile etice „ p este bun” și „ p este rău” nu sunt ambele false. Din principiile valorilor etice rezultă că propozițiile „ p este bun relativ la contextul x ” și „ p este rău relativ la contextul x ” sunt contradictorii, adică, are loc: „ p este bun relativ la contextul x ” \equiv „ p nu este rău relativ la contextul x ” și „ p este rău relativ la contextul x ” \equiv „ p nu este bun relativ la contextul x ”.

Conform principiului determinării etice, un fapt are o valoare etică determinată numai relativ la un context. Prin propoziția „ p are valoarea etică V relativ la contextul x ” presupunem că, dacă $x \in P$, atunci $x \in DV$ și dacă $x \in P^*$, atunci $x \in DV^*$, așa cum, prin propoziția „ p este adevărată relativ la contextul x ” presupunem că, dacă $x \in P$, atunci $x \in D(\text{Adevărat})$ și dacă $x \in P^*$, atunci $x \in D(\text{Fals})$. Dacă nu ar fi așa, ar urma că există posibilitatea ca atât p , cât și p^* să aibă aceeași valoare etică relativ la același context x . În acest caz, ar trebui ca x să aparțină atât domeniului, cât și anti-domeniului unui fapt. Prin urmare,

⁶ Aaron Ben-Ze'ev, „The Logic of Emotions”, *Royal Institute of Philosophy Supplement*, vol. 52, 2003, p. 152.

$$„p \text{ are valoarea etică } V \text{ relativ la contextul } x” \equiv ((x \in P) \equiv (x \in DV)) \quad (1)$$

De exemplu, p este bun relativ la x dacă și numai dacă $((x \in P) \equiv (x \in G))$ sau $Gpx \equiv (px \equiv Gx)$. Cu alte cuvinte, faptul p este bun relativ la contextul x dacă prin producerea lui are loc binele, iar prin neproducerea lui are loc răul. În același fel, p este rău relativ la contextul x dacă și numai dacă, în cazul în care x aparține domeniului faptului p , atunci x este rău și dacă x nu aparține domeniului P , atunci x este bun: $G^*px \equiv (px \equiv G^*x)$. Un fapt poate fi bun pentru anumite contexte și rău față de altele. De exemplu, pentru un agricultor, ploaia este bună în anumite circumstanțe, dar este rea în altele etc.

Relația dintre valorile ontice și etice ale unui fapt este reprezentată prin ecuația corespunzătoare diviziunii complete a sistemului $/P, G/$:

$$PGC_{11} \cup PG^*C_{10} \cup P^*GC_{01} \cup P^*G^*C_{00} = L \quad (2)$$

În ecuația (2), C_{ij} reprezintă *mărimea* sau *cardinalul* domeniului P^iG^j . Dacă domeniul este vid, atunci cardinalul său este zero, iar dacă nu este vid, atunci cardinalul este diferit de zero, $(C_{ij} = \emptyset) \equiv (C_{ij} = 0)$. Pentru concizie, vom folosi cardinalul unui domeniu pentru a simboliza domeniul respectiv. Din principiul de conservare a extensiunii față de diviziune, obținem:

$$\begin{aligned} C_{11} \cup C_{10} &= P \\ C_{11} \cup C_{01} &= G \\ C_{00} \cup C_{01} &= P^* \\ C_{00} \cup C_{10} &= G^* \end{aligned} \quad (3)$$

Ecuația (2) poate fi scrisă sub formă matriceală (matricea $/P, G/$), unde coloanele reprezintă intersecția sau produsul, iar liniile reuniunea:

$$\begin{vmatrix} P & P & P^* & P^* \\ G & G^* & G & G^* \\ C_{11} & C_{10} & C_{01} & C_{00} \end{vmatrix} = L$$

Relația dintre valorile ontice și etice poate fi reprezentată grafic astfel încât fiecărei zone îi corespunde o coloană a matricei $/P, G/$:

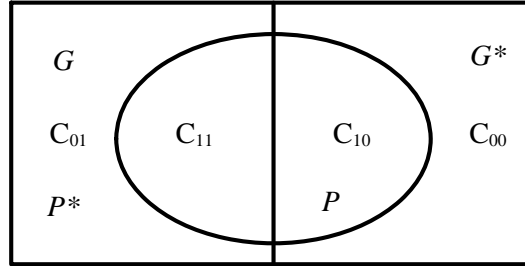

Figura 1. Diagrama sistemului /P, G/

Din cele precedente, rezultă că domeniile propozițiilor etice sunt:

$$\begin{aligned}
 D(p \text{ este bun relativ la } x) &= DGpx = (C_{11} \cup C_{00}). \text{ Cu alte cuvinte,} & (4) \\
 (p \text{ este bun relativ la } x) &\equiv (x \in (C_{11} \cup C_{00})). \\
 D(p \text{ este rău relativ la } x) &= DG^*px = (C_{10} \cup C_{01}). \\
 D(p^* \text{ este bun relativ la } x) &= DGp^*x = (C_{10} \cup C_{01}). \\
 D(p^* \text{ este rău relativ la } x) &= DG^*p^*x = (C_{11} \cup C_{00}).
 \end{aligned}$$

Observăm că are loc relația $\forall px = V^*p^*x$. De exemplu, $Gpx = G^*p^*x$ sau $G^*px = Gp^*x$ etc., adică, binele și răul sunt valori contradictorii, conform principiilor valorilor etice.

După cum, prin cuantificarea contextelor, au fost definite valorile logico-alethice ale propozițiilor, putem defini valorile logico-etice ale faptelor. Un fapt este tautologic bun dacă propoziția Gpx este tautologie, adică dacă este adevărată pentru orice context sau dacă domeniul propoziției Gpx se extinde asupra întregului univers, respectiv, dacă $C_{11} \cup C_{00} = L$ sau dacă $C_{01} \cup C_{10} = \emptyset$. De asemenea, p este contradictoriu bun dacă propoziția Gpx este contradicție, adică, dacă este falsă pentru orice context: $C_{11} \cup C_{00} = \emptyset$ sau $C_{10} \cup C_{01} = L$. În alte situații, spunem despre p că este factual bun. Dacă „ p este bun relativ la x ” este tautologie, atunci „ p este rău relativ la x ” este contradicție și reciproc. Dacă are loc tautologia „ $(x)(p \text{ este bun relativ la } x)$ ” p nu poate fi decât bun, iar p^* este sigur rău în orice context. Propozițiile etice tautologice descriu binele sau răul absolut, care nu depinde de nicio circumstanță. Un fapt bun tautologic este bun necondiționat.

3. EMOȚII

Am văzut că emoțiile⁷ rezultă în urma compunerii opiniilor și atitudinilor. Agentul încearcă o emoție față de un fapt dacă are o opinie și o atitudine cu privire la faptul respectiv. De exemplu, dacă agentul are o anumită opinie cu privire la faptul p , bunăoară, că acesta are loc sau nu, și o anumită atitudine, respectiv, dacă este bun

⁷ Aaron Ben-Ze'ev, *The Subtlety of Emotions*, p. 17.

sau rău, atunci agentul resimte o emoție cu privire la *p*. Dacă distingem opiniile și atitudinile numai după calitate, ajungem la următoarele categorii⁸ de emoții:

1) Satisfacția sau bucuria este rezultatul unei opinii pozitive și a unei atitudini favorabile. De pildă, agentul ar putea fi satisfăcut crezând că în încăperea se află un păianjen, deoarece acesta prinde insecte, ceea ce este bine.

2) Teama sau frica este compunerea unei opinii pozitive și a unei atitudini nefavorabile. Bunăoară, unui agent i-ar putea fi teamă crezând că în încăperea se află un păianjen, iar mușcătura de păianjen este dureroasă, ceea ce este rău⁹.

3) Regretul sau deznădejdea apare în cazul unei opinii negative față de un fapt și a unei atitudini favorabile față de acel fapt când agentul crede că un fapt bun nu are loc. În acest caz, agentul ar regreta crezând că în cameră nu se află niciun păianjen care ar prinde insectele din încăperea, ceea ce ar fi bine.

4) Ușurarea sau relaxarea este urmarea unei opinii negative față de un fapt și a unei atitudini nefavorabile față de faptul respectiv, cum este credința că un fapt rău nu are loc. Agentul simte ușurare dacă crede că în încăperea nu se află niciun păianjen care l-ar mușca, ceea ce ar fi rău.

Emoțiile se împart, la rândul lor, în pozitive și negative, după cum opinia și atitudinea din componența lor au aceeași calitate¹⁰. Satisfacția și relaxarea sunt emoții pozitive, deoarece, în primul caz, opinia pozitivă se compune cu o atitudine favorabilă, iar în al doilea, atitudinea nefavorabilă vine împreună cu opinia negativă. Teama și regretul sunt emoții negative, deoarece opinia și atitudinea implicate au calități diferite. Un agent urmărește emoțiile pozitive și caută să evite emoțiile negative.

Deoarece rezultă din compunerea opiniilor și atitudinilor, emoțiile sunt, la fel, o specie de credințe. De exemplu, satisfacția rezultă din compunerea unei credințe pozitive și a unei atitudini favorabile. După cum am văzut, atitudinile pot fi reduse la credințe (opinii). Prin urmare, emoțiile sunt, la rândul lor, opinii compuse. *X* este satisfăcut dacă crede că un fapt bun are loc. Așa se explică de ce faptele emoționale pot fi exprimate prin propoziții, pe care le numim *emoționale*. Credința că un fapt emoțional are loc este totuna cu credința că propoziția emoțională corespunzătoare este adevărată.

Fiind credințe, emoțiile se supun principiului libertății doxastice. Agenții pot adopta în mod liber orice opinie sau atitudine cu privire la un fapt, adică, orice emoție. De pildă, dacă unui agent îi este teamă că în încăperea se află un păianjen periculos, pentru a ieși din starea de teamă, poate înlocui opinia pozitivă cu una negativă, crezând că în încăperea nu se află niciun păianjen, iar absența păianjenilor este bună. În acest fel, teama este înlocuită de ușurare. Totodată, ar putea să-și schimbe atitudinea față de păianjeni, admitând că aceștia sunt benefici, ajungând la satisfacție.

⁸ Th. Ribot, *The Psychology of Emotions*, London, Walter Scott, 1897, p. 130.

⁹ John Gardner, „The Logic of Excuses and the Rationality of Emotions”, *The Journal of Value Inquiry*, vol. 43, 2009, p. 315.

¹⁰ Th. Ribot, *The Psychology of Emotions*, p. 5.

O altă cale de a rezolva emoțiile negative o reprezintă acțiunea. Agentul cărui îi este teamă de prezența păianjenului ar putea părăsi încăperea sau ar putea evacua păianjenul etc. În acest fel, opinia sau atitudinea care generează teama s-ar putea modifica.

Din aceea că ascultă de principiul libertății doxastice, urmează că emoțiile, la fel ca atitudinile și opiniile, pot fi corecte sau eronate. De pildă, un agent ar putea resimți teamă că un păianjen periculos se află în încăpere, dar, de fapt, să nu fie niciun păianjen sau, chiar dacă e un păianjen, acesta să fie inofensiv. O emoție este corectă dacă atât opinia, cât și atitudinea din componența ei sunt corecte și este eronată dacă opinia sau atitudinea este eronată. Nu există nicio cale de a determina din exterior emoțiile cuiva. Acestea pot fi doar influențate prin tehnici de persuasiune care exploatează tendința agenților raționali de a evita erorile. În vederea influențării stărilor emoționale ale agenților, argumentarea alethică trebuie completată cu argumentări etice. De asemenea, fiind credințe, nu putem cunoaște emoțiile cuiva. Chiar dacă credem că „Lui X îi este teamă” nu putem transfera teama asupra extensiunii expresiei „ X ”. O asemenea propoziție poate fi adevărată numai întâmplător.

Chiar dacă un agent poate trece de la o emoție la alta modificându-și în mod liber opiniile și atitudinile, nu poate evita eroarea. De pildă, cineva ar putea elimina teama preferând să creadă că în încăpere nu se află un păianjen, dar păianjenul să fie prezent, iar agentul să cadă în eroare. De aceea, adoptarea arbitrară a unor opinii sau atitudini poate păstra emoțiile pozitive și evita emoțiile negative, dar fără a corespunde realității. În schimb, acțiunile, în măsura în care au succes, pot da un fundament modificării stărilor emoționale.

Din aceea că eroarea este posibilă, rezultă că faptele trebuie să aibă o valoare emoțională proprie sau reală care poate fi diferită de cea atribuită de un agent. De exemplu, s-ar putea ca, relativ la un context dat, un fapt să fie înfricoșător, dar agentul să îl considere satisfăcător. Odată ce există o valoare emoțională a faptelor, rezultă că poate fi construită o logică a valorilor emoționale¹¹. Având în vedere că emoțiile sunt urmarea opiniilor și atitudinilor, valoarea emoțională a faptelor este rezultanta valorii ontice și a valorii etice a acestora. De pildă, un fapt care are loc raportat la contextul rău x este înfricoșător relativ la x . În schimb, dacă acel fapt nu ar avea loc în contextul rău x , ar fi relaxant relativ la x etc.

Chiar dacă emoțiile caracterizează agentul, fiind operații subiective, conforme principiului libertății doxastice, faptele au propria lor valoare emoțională, care nu depinde de agent, rezultând din compunerea valorii ontice și a celei etice. Dacă faptele nu ar avea valoare emoțională, nu am putea explica eroarea emoțională. Odată ce faptele au valoare emoțională, emoția reprezintă atribuirea de către agent a unei valori emoționale unui fapt. Atribuirea valorilor emoționale este exprimată prin propoziții emoționale de tipul „ p are valoarea emoțională E în contextul x ”, de exemplu, „ p este satisfăcător în contextul x ” sau „ p este înfricoșător în contextul x ” etc. Dacă o asemenea propoziție este adevărată, agentul este justificat să atribuie

¹¹ Aaron Ben-Ze'ev, „The Logic of Emotions”, p. 147.

valoarea respectivă faptului p sau să resimtă acea emoție. De exemplu, dacă propoziția „ p este înfricoșător în contextul x ” este adevărată, înseamnă că agentul aflat în starea x este justificat să resimtă teamă.

Pentru a calcula domeniul corespunzător propozițiilor emoționale trebuie să ținem seama că acestea sunt rezultatul compunerii valorilor ontice și etice ale faptelor, de aceea, domeniul unei propoziții emoționale este intersecția dintre domeniile ontic și etic ale faptului respectiv, $D(p \text{ are valoarea emoțională } E \text{ în contextul } x) = DEpx = (Dp^i x \cap DG^k p^j x)$.

$D(p \text{ este satisfăcător relativ la } x) = D(Spx) = (P \cap DGpx) = ((C_{11} \cup C_{10}) \cap (C_{11} \cup C_{00})) = C_{11}$. Dacă $x \in C_{11}$, atunci p este satisfăcător față de contextul x , iar agentul aflat în starea x este justificat să fie satisfăcut privind faptul p .

$D(p \text{ este înfricoșător relativ la } x) = D(Tpx) = (P \cap DG^*px) = ((C_{11} \cup C_{10}) \cap (C_{10} \cup C_{01})) = C_{10}$.

$D(p \text{ este relaxant relativ la } x) = D(Upx) = (P^* \cap DG^*px) = ((C_{01} \cup C_{00}) \cap (C_{10} \cup C_{01})) = C_{01}$.

$D(p \text{ este regretabil relativ la } x) = D(Rpx) = (P^* \cap DGpx) = ((C_{01} \cup C_{00}) \cap (C_{11} \cup C_{00})) = C_{00}$.

Am ajuns la rezultatul că fiecărei coloane a matricei /P, G/ sau fiecărei zone a figurii (1) îi corespunde o valoare emoțională distinctă. Un fapt p este satisfăcător, respectiv, este justificat să genereze satisfacție pentru orice context din clasa C_{11} , în vreme ce, pentru orice context din C_{10} ar trebui să provoace frică etc.¹² Fiecare fapt divide universul în zone emoționale, potrivit ecuației:

$$PGS \cup PG^*T \cup P^*GU \cup P^*G^*R = L \quad (6)$$

Putem reprezenta grafic zonele emoționale ale universului.

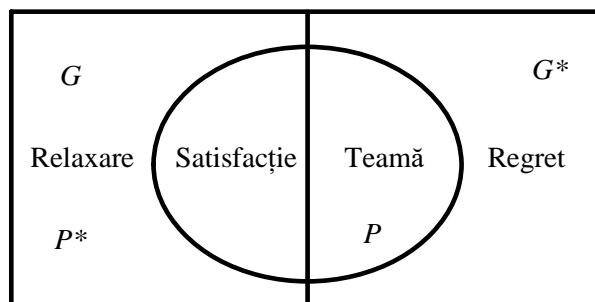

Figura 2. Diagrama valorilor emoționale

¹² Robert C. Solomon, „Emotions, Thoughts, and Feelings”, în *Thinking about Feeling*, Solomon Robert C. (ed.), Oxford, Oxford U.P., 2004, p. 77.

Dacă agentul X se află în zona C_{11} , de pildă, atunci este justificat să resimtă emoția satisfacție față de faptul p , iar când se găsește în zona C_{10} , teama este justificată. În acest fel, la momente diferite, pentru un agent, sunt justificate emoții diverse cu privire la același fapt. În realitate, X poate încerca orice altă emoție, în funcție de opiniile și atitudinile sale, dar, într-un asemenea caz, se află în eroare, respectiv, valoarea emoțională pe care agentul o atribuie faptului p diferă de valoarea sa emoțională reală¹³.

Pornind de la valoarea emoțională a producerii unui fapt, putem evalua valoarea emoțională a non-producerii acestuia:

$Sp^*x \equiv (p^* \& Gp^*)x \equiv (p^* \& G^*p)x$; $Sp^*x \equiv Upx$. Dacă p este relaxant relativ la un context, atunci p^* este satisfăcător față de acel context și reciproc. (7)

$Tp^*x \equiv (p^* \& G^*p^*)x \equiv (p^* \& Gp)x$; $Tp^*x \equiv Rpx$. Dacă p este regretabil relativ la un context, atunci p^* este înfricoșător față de acel context și reciproc.

$Up^*x \equiv (p \& G^*p^*)x \equiv (p \& Gp)x$; $Up^*x \equiv Spx$. Dacă p este satisfăcător relativ la un context, atunci p^* este relaxant față de acel context și reciproc.

$Rp^*x \equiv (p \& Gp^*)x \equiv (p \& G^*p)x$; $Rp^*x \equiv Tpx$. Dacă p este înfricoșător relativ la un context, atunci p^* este regretabil față de acel context și reciproc.

Pornind de la aceste relații, propozițiile emoționale se reduc la două tipuri de bază. De pildă, putem exprima emoțiile prin satisfacție și teamă, respectiv, emoțiile pozitive se reduc la satisfacție, iar cele negative, la teamă:

$Upx \equiv Sp^*x$; „ p este relaxant relativ la x ” \equiv „ p^* este satisfăcător relativ la x ”. (8)

$Rpx \equiv Tp^*x$; „ p este regretabil relativ la x ” \equiv „ p^* este înfricoșător relativ la x ”.

Prin aplicarea operatorului negației asupra propozițiilor care presupun satisfacția obținem:

$S^*px \equiv (p \& Gp)^*x \equiv (p^* \vee G^*p)x \equiv (p \mid - G^*p)x$. (9)

(p nu este satisfăcător în contextul x) \equiv (Dacă p are loc, atunci p este rău în contextul x).

$DS^*px = C_{11}^* = (C_{10} \cup C_{01} \cup C_{00}) = (C_{10} \cup P^*) = D(p \mid - Tp)x$

(p nu este satisfăcător în contextul x) \equiv (Dacă p are loc, atunci p este înfricoșător în contextul x).

¹³ Edward Walter, „The Logic of Emotions”, *Southern Journal of Philosophy*, vol. 10, 1, 1972, p. 72.

Cele două metode de calcul pentru negația propozițiilor emoționale duc la același rezultat deoarece, dacă presupunem că p are loc, ajungem la concluzia că p este înfricoșător. În cazul negației propozițiilor care presupun frica, se obține:

$$T^*px \equiv (px \& G^*px)^* \equiv (p^*x \vee Gpx) \equiv (px \mid - Gpx). \quad (10)$$

(p nu este înfricoșător în contextul x) \equiv (Dacă p are loc, atunci p este bun în contextul x).

$$DT^*px = C_{10}^* = (C_{11} \cup C_{01} \cup C_{00}) = (C_{11} \cup P^*) = D(p \mid - Sp)x$$

(p nu este înfricoșător în contextul x) \equiv (Dacă p are loc, atunci p este satisfăcător în contextul x).

De această dată, un fapt care nu este înfricoșător este bun dacă are loc, adică este satisfăcător sub condiția să se petreacă. Am obținut că un fapt care are loc este sau satisfăcător, sau înfricoșător. Un fapt care nu este nici satisfăcător, nici înfricoșător nu are loc. Analog se arată că faptele care nu au loc sunt regretabile sau relaxante.

Pentru a studia valorile emoționale ale faptelor compuse, utilizăm ecuația diviziunii complete pentru sistemul $/P, Q, G/$:

$$PQGC_{111} \cup PQG^*C_{110} \cup PQ^*GC_{101} \cup PQ^*G^*C_{100} \cup P^*QGC_{011} \cup P^*QG^*C_{010} \cup P^*Q^*GC_{001} \cup P^*Q^*G^*C_{000} = L. \quad (11)$$

Valorile emoționale satisfacție și frică sunt distributive față de disjuncție și conjuncție. Dacă două fapte sunt ambele satisfăcătoare sau înfricoșătoare, atunci atât conjuncția, cât și disjuncția lor sunt satisfăcătoare și, respectiv, înfricoșătoare.

$$1) (Spx \vee Sqx) \equiv S(p \vee q)x; ((p \text{ este satisfăcător relativ la } x) \text{ sau } (q \text{ este satisfăcător relativ la } x)) \equiv (p \vee q) \text{ este satisfăcător relativ la } x. \quad (12)$$

$$D(Spx \vee Sqx) = (C_{111} \cup C_{101}) \cup (C_{111} \cup C_{011}) = (C_{111} \cup C_{101} \cup C_{011}) = DS(p \vee q)x$$

$$2) (Spx \& Sqx) \equiv S(p \& q)x; ((p \text{ este satisfăcător relativ la } x) \text{ și } (q \text{ este satisfăcător relativ la } x)) \equiv (p \& q) \text{ este satisfăcător relativ la } x.$$

$$D(Spx \& Sqx) = (C_{111} \cup C_{101}) \cap (C_{111} \cup C_{011}) = C_{111} = DS(p \& q)x$$

$$3) (Tpx \vee Tqx) \equiv T(p \vee q)x; ((p \text{ este înfricoșător relativ la } x) \text{ sau } (q \text{ este înfricoșător relativ la } x)) \equiv (p \vee q) \text{ este înfricoșător relativ la } x.$$

$$D(Tpx \vee Tqx) = (C_{110} \cup C_{100}) \cup (C_{110} \cup C_{010}) = (C_{110} \cup C_{100} \cup C_{010}) = DT(p \vee q)x$$

$$4) (Tpx \& Tqx) \equiv T(p \& q)x; ((p \text{ este înfricoșător relativ la } x) \text{ și } (q \text{ este înfricoșător relativ la } x)) \equiv (p \& q) \text{ este înfricoșător relativ la } x.$$

$$D(Tpx \& Tqx) = (C_{110} \cup C_{100}) \cap (C_{110} \cup C_{010}) = C_{110} = DT(p \& q)x$$

În schimb, valorile emoționale regret și relaxare nu sunt distributive față de conjuncție sau disjuncție.

- 1) $(Rpx \ \& \ Rqx) \equiv R(p \vee q)x$; (p este regretabil relativ la x) și (q este regretabil relativ la x) $\equiv (p \vee q)$ este regretabil relativ la x .
 $(Rpx \ \& \ Rqx) \equiv (Tp^*x \ \& \ Tq^*x) \equiv T(p^* \ \& \ q^*)x \equiv T(p \vee q)^*x \equiv R(p \vee q)x$.
- 2) $(Rpx \vee Rqx) \equiv R(p \ \& \ q)x$; (p este regretabil relativ la x) sau (q este regretabil relativ la x) $\equiv (p \ \& \ q)$ este regretabil relativ la x .
 $(Rpx \vee Rqx) \equiv (Tp^*x \vee Tq^*x) \equiv T(p^* \vee q^*)x \equiv T(p \ \& \ q)^*x \equiv R(p \ \& \ q)x$.
- 3) $(Upx \ \& \ Uqx) \equiv U(p \vee q)x$; (p este relaxant relativ la x) și (q este relaxant relativ la x) $\equiv (p \vee q)$ este relaxant relativ la x .
 $(Upx \ \& \ Uqx) \equiv (Sp^*x \ \& \ Sq^*x) \equiv S(p^* \ \& \ q^*)x \equiv S(p \vee q)^*x \equiv U(p \vee q)x$.
- 4) $(Upx \vee Uqx) \equiv U(p \ \& \ q)x$; (p este relaxant relativ la x) sau (q este relaxant relativ la x) $\equiv (p \ \& \ q)$ este relaxant relativ la x .
 $(Upx \vee Uqx) \equiv (Sp^*x \vee Sq^*x) \equiv S(p^* \vee q^*)x \equiv S(p \ \& \ q)^*x \equiv U(p \ \& \ q)x$.

Nu se poate ca, în același context, un fapt să fie satisfăcător și altul înfricoșător ori unul să fie regretabil și altul relaxant:

- 1) $(Spx \ \& \ Tqx)$ este contradicție. (14)
 $D(Spx \ \& \ Tqx) = (C_{111} \cup C_{101}) \cap (C_{110} \cup C_{010}) = \emptyset$.
- 2) $(Rpx \ \& \ Uqx)$ este contradicție.
 $D(Rpx \ \& \ Uqx) = (C_{010} \cup C_{000}) \cap (C_{101} \cup C_{001}) = \emptyset$.

Un agent nu poate resimți, în același moment, atât teamă, cât și satisfacție, ori atât regret, cât și relaxare în mod justificat. În schimb, poate resimți teamă și regret ori satisfacție și relaxare cu privire la fapte diferite; emoțiile de aceeași calitate pot fi simultane:

- 1) $(Tpx \ \& \ Rqx)$ nu este contradicție. (15)
 $D(Tpx \ \& \ Rqx) = (C_{110} \cup C_{100}) \cap (C_{100} \cup C_{000}) = C_{100}$. Deoarece $C_{100} \subset DR(p \ \& \ q)x$ și $C_{100} \subset DT(p \vee q)x$, agentul care resimte teamă față de un fapt și regret față de altul este justificat să regrete conjuncția celor două fapte și să fie înfricoșat de disjuncția lor.
- 2) $(Spx \ \& \ Uqx)$ nu este contradicție.
 $D(Spx \ \& \ Uqx) = (C_{111} \cup C_{101}) \cap (C_{101} \cup C_{001}) = C_{101}$. De această dată, $C_{101} \subset DU(p \ \& \ q)x$ și $C_{101} \subset DS(p \vee q)x$. Un agent care simte satisfacție față de un fapt și relaxare față de altul, este justificat să fie relaxat privind conjuncția celor două fapte și satisfăcut față de disjuncția lor.

Propozițiile emoționale pot fi premise¹⁴ în diferite raționamente¹⁵:

- 1) (p este satisfăcător în contextul x); (p este supraalternă față de q) (16)
 \vdash (q este satisfăcător față de contextul x).
 $(x \in PG) \ \& \ (P \subset Q) \ \vdash \ (x \in QG)$.
- 2) (p este înfricoșător în contextul x); (p este supraalternă față de q)
 \vdash (q este înfricoșător față de contextul x).
 $(x \in PG^*) \ \& \ (P \subset Q) \ \vdash \ (x \in QG^*)$.
- 3) (q este regretabil în contextul x); (p este supraalternă față de q)
 \vdash (p este regretabil față de contextul x).
 $(x \in Q^*G^*) \ \& \ (P \subset Q) \ \vdash \ (x \in P^*G^*)$.
- 4) (q este relaxant în contextul x); (p este supraalternă față de q)
 \vdash (p este relaxant față de contextul x).
 $(x \in Q^*G) \ \& \ (P \subset Q) \ \vdash \ (x \in P^*G)$.

Prin acțiunile lor, agenții substituie faptele sau stările care ar avea loc în mod natural cu fapte sau stări intenționale, adică, pot realiza binele sau răul în mod intenționat. Acțiunile agenților care trăiesc împreună și alcătuiesc comunități au impact asupra celorlalți membri ai comunității. Comunitățile pot ființa numai în măsura în care acțiunile membrilor acestora nu îi afectează negativ pe ceilalți, respectiv, dacă membrii unei comunități se comportă *moral*. S-ar putea argumenta că oamenii pot fi siliți să conviețuiască chiar în afara moralității, dar, în acest caz, nu mai e vorba de comunități, ci de organizații.

Ținând seama că, pentru fiecare agent, la fiecare moment, se realizează un alt context, obținem că, într-o comunitate, este posibil să se realizeze orice context. De aceea, comportamentul moral înseamnă a urmări acele fapte care sunt bune în orice context, respectiv, un fapt p este moral dacă $P \subset G$.

La fel, dacă ținem seama că un agent trece, de-a lungul vieții, prin contexte diferite, rezultă că, în ultimă instanță, binele individual nu poate fi binele contextual sau binele momentan, ci trebuie să se raporteze la ansamblul tuturor contextelor. Am obținut că binele individual este același cu binele moral. Un agent acționează benefic pentru el însuși numai când se comportă moral.

De bună seamă, pentru o comunitate oarecare sau pentru un agent dat, nu se realizează toate contextele posibile. De aceea, binele moral practic nu coincide cu binele moral universal, acesta din urmă este doar un ideal moral. O acțiune rămâne bună moral, la nivel practic, chiar dacă domeniul ei conține contexte rele, atâta vreme cât acestea rămân contrafactice. De multe ori, însă, agenții nu pot calcula sau nu pot avea în vedere toate contextele din domeniul unei acțiuni, așa încât, cu toate că urmăresc binele, s-ar putea ca acțiunile lor să genereze răul, chiar fără intenție.

¹⁴ Franz Alexander, „The Logic of Emotions and its Dynamic Background”, *The International Journal of Psycho-Analysis*, vol. 15, 1935, p. 400.

¹⁵ Aaron Ben-Ze'ev, „The Logic of Emotions”, p. 153.

Având în vedere că acțiunile morale respectă condiția ($P \subset G$), rezultă că o acțiune în afara moralității aparține domeniului $(P^* \cup G)^* = PG^* = C_{10} = DTPx$. Prin urmare, acțiunile care nu sunt morale sunt înfricoșătoare¹⁶. Am obținut că acțiunile non-morale sunt cele care provoacă teamă, iar cele morale, dacă au loc, generează satisfacție și bucurie¹⁷. În acest caz, din punct de vedere moral, sunt posibile trei variante: 1) abținerea de la orice fel de acțiune, când ar putea interveni relaxarea sau regretul; 2) acțiunea morală, care generează satisfacție; 3) acțiunea non-morală care duce la teamă sau frică. Oamenii dintr-o comunitate se comportă moral pentru a simți satisfacție și bucurie sau pentru a evita teama sau frica. Cu totul altfel se petrec lucrurile în organizații.

¹⁶ Th. Ribot, *The Psychology of Emotions*, p. 42.

¹⁷ Edward Walter, „The Logic of Emotions”, p. 74.